

Kriterier - Lag och rätt

Förklara skillnaden mellan *Normer, regler och lagar*. (s.136)

En norm är en oskriven regel om hur vi förväntas vara mot varandra. Exempelvis att stå i kö, hälsa med höger hand.

En regel är något som står nedskrivet så att alla vet vad som gäller. Exempelvis inom sport, hur spelas curling eller biljard.

Lagar är något extra viktigt som står nedskrivet och gäller alla i ett land.

Normer förändras med tiden, de kan påverka att lagar förändras. Till exempel har bilden av familjen, mamma pappa barn, förändrats. Idag kan en familj se ut på många sätt och att det är ok. Sedan 2009 är det lagligt att två personer av samma kön gifter sig. En norm som förändrat en lag.

Förklara varför vi behöver regler och lagar i samhället. (s.136-137)

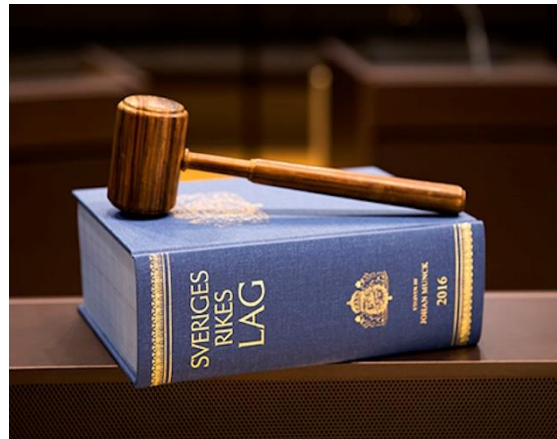
Lagar och regler har vi för att skapa ordning och få samhället att fungera, genom att veta vad man får och inte får göra och vad som händer om man bryter mot lagen. Lagarna ska skapa trygghet och skydda människor, skydda hem och ägodelar, miljö, byggnader och djur till exempel.

Berätta om *Lagboken* och hur det blir nya lagar. (s.138-139)

Sveriges riksdag stiftar (skapar) lagar. De kan även ändra eller ta bort lagar. Lagtexten måste vara tydlig så att inget kan missförstås.

Lagboken *Sveriges rikets lag* är uppbyggd av balkar (avdelningar), lagar för samma område, till exempel lagar som gäller familjer och äktenskap. Brottsbalken säger vad som är brottsligt och vilket straff brottet ska leda till.

I lagbokens ingår också de 4 grundlagarna som beskriver regeringsform, tryckfrihet, yttrandefrihet och successionsordning (hur kungatronen skall ärvas). Dessa fyra beskriver hur landet Sverige ska styras och demokratin fungera.

... vad en Rättsstat och en Polisstat är, skillnader och hur det påverkar folket. (s.141-143)

I en **rättsstat** ska det finnas lagar som skyddar alla människors lika värde, rik som fattig, svart som vit. Människor får inte plötsligt låsas in utan rättegång, inte bli dömda utan bevis. Det finns lagar som också styr att staten inte får missbruka sin makt, att människorna skyddas mot övergrepp av polis.

I en **polisstat** har ofta en person eller liten grupp makten i landet, en diktatur. Polisen kan vara hemlig och försöker hålla ordning genom att övervaka människor. Övervaka vad de tycker, tänker och skriver, vad de gör, vilka de umgås med, få människor att ange (skvallra på) varandra. Vem som helst kan bli intagen på långa förhör utan advokater, hållas inlåsta under lång tid, bli torterade utan att domstolar eller myndigheter gör något.

... vilka olika principer som behövs i en rättsstat och vilka rättigheter och skyldigheter vi har. (s.142-143)

Principer är regler som ligger till grund för en rättsstat. Till exempel att alla är lika inför lagen, att en person betraktas som oskyldig till motsatsen är bevisad, att brott provas i

en domstol, att domstolen ska vara oberoende. Att det ska finnas polis och domstolar. Men också att människor skyddas mot missbruk av makt från polis och myndigheter.

Rättigheter. Grundlagarna skyddar våra rättigheter, yttrandefrihet till exempel. Andra rättigheter är rösträtt, religionsfrihet och rätt till att gå i skolan och få en utbildning.

Skyldigheter. Att gå i skola är både en rättighet och skyldighet. Att betala skatt, att vittna om man sett ett brott är andra skyldigheter. Man är även skyldig att känna till lagarna och följa dem.

... vilka *instanser* (nivåer) som behövs i en rättsstat. (s.146)

En rättsstat behöver ha människor som jobbar med en mängd olika uppgifter för att kunna fungera och skydda rättsstatens principer:

Polis – Finns till för att skydda och förebygga brott. De utred er vad som hänt, pratar med vittnen och förhör misstänkta, letar och utreder spår. Polisen får använda våld om det är nödvändigt.

Åklagare – Juridiskt utbildad person som ska föra statens talan mot den som är misstänkt för brott. Åklagaren kan leda polisutredningar och ska besluta om det finns tillräckligt med bevis mot den misstänkte. Om inte läggs utredningen ner.

Försvarsadvokat – I en rättsstat har alla rätt till en försvarare (advokat). Det är en juridiskt utbildad person som kan vara med vid polisförhör och vid förhandling i domstol. Advokaten fungerar som rådgivare till den som är misstänkt för brott men kan också föra den misstänktes talan.

Domare – Domaren är en juridiskt utbildad person som ska döma i olika frågor. Domaren leder arbetet med att lösa tvister i en rättegång i domstol.

(mannen på bilden är fotbollsdomare)

... vilka olika domstolar vi har i Sverige. (s.146)

Domstolarna i Sverige hanterar olika typer av brott, till exempel brottsmål eller *tvistemål* (när personer inte kommer överens). Domstolen prövar om bevisningen är tillräckligt stark för att döma en person.

Sverige har tre olika nivåer (instanser) för

domstolarna.

Första nivån är **tingsrätten**. Nästa är **hovrätten**, sista och högsta instansen är **Högsta domstolen**.

Exempel: ett brottsmål avgörs i tingsrätten och om den åtalade tycker att straffet är för hårt eller att åklagaren tycker att straffet är för lågt så kan domen prövas i nästa instans hovrätten. I sista instans kan ett fall prövas i Högsta domstolen. Högsta domstolen bestämmer själva vilka fall som ska tas upp. Deras uppgift är också att visa andra domstolar i Sverige hur liknande fall kan dömas i framtiden.

Förklara vad som menas med *gängkriminalitet, organiserad brottslighet, våld i nära relationer och hedersrelaterat våld*. (s.148-150)

Gängkriminalitet – I Sveriges stora städer finns kriminella gäng. De flesta är män mellan 15-25, de har vuxit upp i de områden där de verkar och begår brotten. De kanske känner sig utanför samhället, skolan har fungerat dåligt, mobbning, skolk, svårt att få jobb, familjen har ont om pengar. De kan söka sig till, eller bli rekryterade till gäng för samhörighet, få en identitet och en gemenskap, vänner. Eller så tycker de att det är häftigt att begå brott.

De äldre medlemmarna i gänget styr verksamheten, de utnyttjar de yngre för att arbeta för dem. Det kan vara svårt att ta sig ur kriminaliteten och gängen.

Organiserad brottslighet – Många personer är inblandade, det är organiserat i nätverk och kontakter, kopplingar till andra länder. Målet är att tjäna stora pengar på till exempel

vapenhandel, narkotika och prostitution. Det förekommer brott i flera led. T ex. stöld av vapen som säljs vidare, korrupktion, till exempel tulltjänstemän som släpper igenom varor och inte avslöjar till polis, enstaka poliser kan också hjälpa till.

Det är inte ovanligt inom den organiserade brottsligheten att hota, utpressa, begå våld för att påverka politiker, vittnen, medier, polis, domstolar. Vilket gör att hela rättsstaten är hotad.

Våld i nära relationer – Många som blir misshandlade blir det av människor som finns i nära relationer, inom familjen eller släkten. Vanligt är mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Våldet sker ofta i hemmet. Det kan vara psykisk misshandel, fysiskt våld, sexuellt våld (sexuella handlingar mot sin vilja). Drivkraften kan vara att få makt över en annan person, avundsjuka, kontrollera.

Hedersrelaterat våld – I en del familjer eller grupper finns traditioner och normer som ska följas. Familjen eller gruppen vill inte att deras heder ska skadas, deras rykte eller anseende. Det kan ske exempelvis genom att en familjemedlem klär sig på fel sätt, träffar eller blir kär i ”fel” person. Det kan leda till bestraffningar med hot och våld, uteslutning ur familjen. Det är ofta kopplat till att familjen eller gruppens män vill kontrollera kvinnorna, kvinnornas sexualitet eller bestraffa någons homosexualitet.

Kunna förklara vilka konsekvenser det blir av ett brott och vilka som drabbas.

(s.147, 151-153)

Konsekvens är det som följer, kommer efter exempelvis ett brott. Konsekvens drabbar den enskilde, hela samhället och oskyldiga.

Den enskilde människan som drabbas av ett brott kan få sitt liv förstört av en hemsk händelse, uppleva oro, förnedring, ilska och rädsla. För den skyldige kan brottet påverka möjlighet att ta körkort, få ett jobb. Den skyldige får också någon slags påföljd.

Hela samhället kan drabbas, polis och ambulans måste rycka ut. Hela rättssamhället aktiveras – åklagare, domstolar, socialtjänst, kriminalvård. Allt detta kostar samhället pengar som till stor del betalas av skattebetalare.

Oskyldiga kan också drabbas. Butiken som det snattas ifrån kan stänga, alla förlorar en butik. Om blåljuspersonal (ambulans, räddningstjänst, polis) utsätts för sabotage eller att några hindrar dem från att komma fram kan oskyldiga offer inte få hjälp. Att

hota vittnen är att angripa hela rättssamhället.

Från brott till straff: (s.157-164, 165)

Brott – vem eller vilka är inblandade och vad gör dessa personer?

Polisen – vad gör polisen och vilka andra kallas till polisstationen?

Polisen kommer fram till brottsplatsen, talar med eventuella vittnen, talar med brottsoffret såvida inte ambulans akut måste föra personen till sjukhus. De samlar uppgifter av vittnen till sin utredning. De inleder spaning mot de misstänkta och sedan grips de misstänkta och förs till polisstationen. De kontaktar åklagare.

Andra som kallas till polisstationen är socialtjänst, om de misstänkta är under 15, vittnen som ska höras. Polisen fortsätter sin undersökande.

Åklagare – vad gör en åklagare?

Åklagaren kontaktas av polisen. Åklagaren inleder förundersökning och kan besluta om att anhålla de misstänkta, beslutar om husrannsakan (rätt för polisen att undersöka

hemmet). Åklagaren *yrkar* (begär) att tingsrätten ska häkta de misstänkta. När polisens undersökning är klar avgör åklagaren om det finns tillräckligt med bevis för åtal. Därefter är det upp till domstolen att avgöra. Åklagaren deltar i rättegången.

Försvarsadvokat – vad gör en advokat?

När en person sitter anhållen eller häktad har denne rätt till en försvarsadvokat som får delta under förhören hos polis och åklagare. Advokaten ger råd och kan föra den häktades talan. Deltar under rättegången som försvarare av den åtalade.

Åtal – vad innebär det och vem gör det?

När åklagaren samlat bevis som anses tillräckliga åtalas de misstänkta, fallet ska avgöras i en domstol, är de misstänkta skyldiga? Åklagaren lägger fram sitt åtal där det står vilka som är inblandade, vilka lagar som brutits, vilka bevis som ska läggas fram.

Rättegång, huvudförhandling (s.157-165)

Rättegång i tingsrätten kallas för huvudförhandling. Här avgörs det om de åtalade finns vara skyldiga eller inte och vilket straff som väntar.

Vilka personer ingår i en rättegång?

Domare, nämndemän, notarie, de tilltalade, försvarare, målsägare, åklagare, målsägarbiträde, vittnen.

Domare och **nämndemän** utgör själva domstolen. Domaren är ordförande och leder rättegången. Nämndemännen är inte juridiskt utbildade utan är "vanliga" människor som är med och beslutar om dom. En **notarie** skriver ned allt som sägs under rättegången. De **tilltalade** (de åtalade) sitter med advokaten som är *försvarare*.

Målsägare (de som utsatts för brott) sitter med **åklagare** och ibland **målsägarbiträde** (som hjälper de som utsatts för brott). I rättegången ingår också **vittnen**, de som sett eller har något att säga om brottet.

I vilken ordning sker en rättegång?

Domaren är ordförande och inleder förhandlingarna. Åklagaren beskriver åtalet. Domaren frågar om de erkänner brott. Advokaterna lägger fram de åtalades bild av brottet. Målsägarna, de som utsatts för brottet får berätta om vad som hänt och svara på frågor. Sedan får de åtalade berätta och bli utfrågade om vad som hänt. Vittnen kallas in för att berätta vad de sett, advokater och åklagare får fråga ut vittnet i tur och ordning. Domaren fördelar ordet. När rättegången närmar sig slut får åklagaren först och sedan advokater berätta vad de kommit fram till, sammanfatta och upprepa bevis, det kallas *slutanförande*. Åklagare avslutar med att yrka (begära) ett visst straff, advokaten kan yrka på exempelvis ett lägre straff.

Dom – vad innebär det?

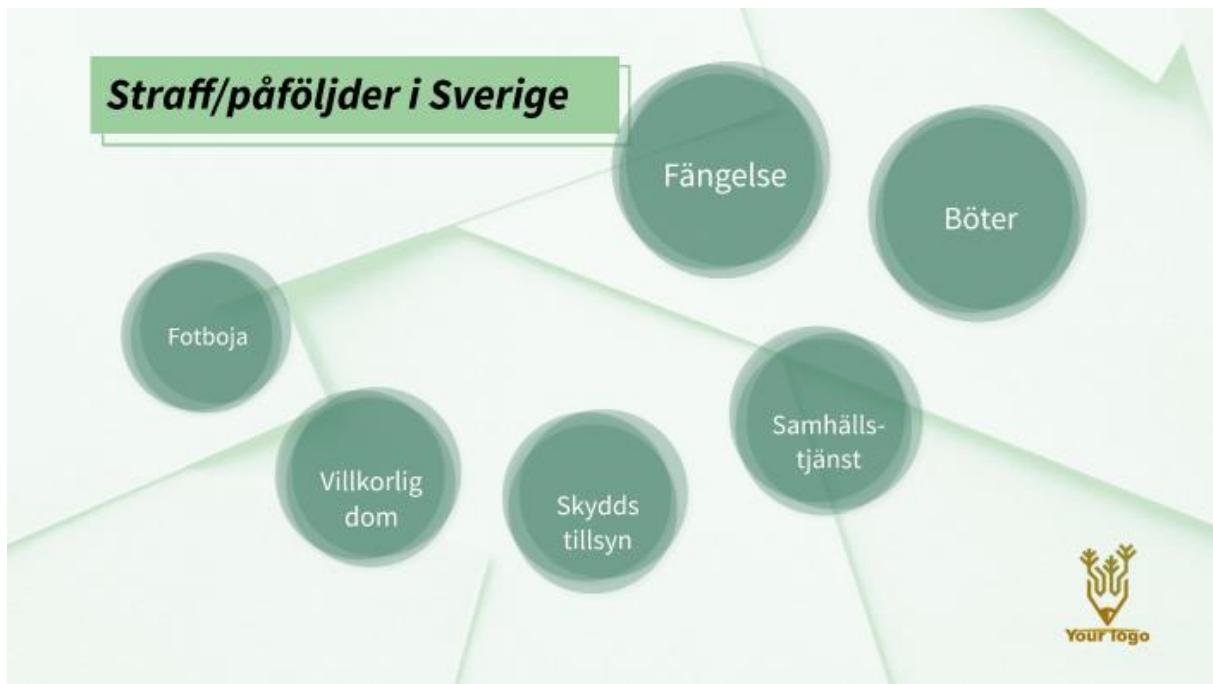
Efter rättegången stannar domare, nämndemän och notarie kvar. Domare och nämndemän håller *överläggning*, de går igenom fallet och bestämmer om de misstänkta är skyldiga eller oskyldiga. Om de inte är överens sker en omröstning. Om de finns skyldiga bestäms också ett straff.

Olika påföljder (s.147)

Påföljd är det straff som bestämts av domstolen. Exempel på påföljder:

Ungdomstjänst – Den dömda får arbeta gratis med något nyttigt för samhället.

Fängelse – Den dömda låses in, förlorar sin frihet.

Skyddstillsyn – Den dömda kan bo kvar hemma under övervakning

Samhällstjänst – Arbetar med något samhällsnyttigt utan betalning.

Villkorlig dom – En provotid där den dömda ska sköta sig och om möjligt arbeta, försörja sig själv.

Rättspsykiatrisk vård – Om den dömda ses ha en allvarig psykisk störning kan hen dömas till psykiatrisk vård istället för fängelse.

Böter – En summa pengar som betalas till polisen, ju allvarigare brott desto högre böter.

Varför har vi påföljder i Sverige? (s.166)

Förr i tiden sågs ett straff som hämnd och avskräckning. Med tiden har det blivit mildare straff i Sverige, det beror på vad Riksdagen bestämmer och hur de ser på brott och straff. Den myndighet som utför straffen är Kriminalvården. De ser till att de dömda ska avtjäna sitt straff men också förhindra att de återfaller i brott, att de inte börjar igen. De ska förberedas för ett liv utan kriminalitet, till exempel genom att få studera eller lära sig ett yrke i fängelset.